



## سنگ نوشته‌ی ایلامی

سعید گنجوی\*



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
رتال جامع علوم انسانی

### چکیده:

تمدن ایلام یکی از کهن‌ترین تمدن‌های بشری به شمار می‌رود. این تمدن درخشان هنوز آن چنانکه باید شناخته نشده و تلاش‌های باستان‌شناسان و مورخین در جهت شناسایی هرچه بیشتر آن ادامه دارد. در این میان کمبود منابع مکتوب برجای مانده از این تمدن، تأثیر بسزایی در این ناشناختگی دارد و کشف هر کتیبه یا اثر مکتوبی می‌تواند نوری بر تاریخ تمدن ایلام باشد. در طی بررسی‌های سال ۵۱-۱۳۵۰ در دشت خوزستان، منطقه دزفول و هفت تپه، سنگ نوشته‌ای در تپه-ای موسوم به "پمپ" کشف گردید که حاوی اطلاعات و جزئیات مهمی از تاریخ تمدن ایلام می‌باشد. مقاله حاضر به چگونگی کشف این اثر و معرفی و ترجمه آن خواهد پرداخت.

**کلید واژه:** تمدن ایلام، سنگ نوشته، خوزستان، تپه پمپ.

زبان ایلامی با علائم میخی بابلی نوشته شده اما تا کنون کلید کشف رمز آن بطور کامل بدست نیامده است و فقط تعداد انگشت شماری از دانشمندان خط‌شناس اقدام به خواندن آن نموده‌اند.

ایلامیان خدایان متعددی را پرستش می‌کردند و گاهی بعلت داشتن روابط نزدیک با جلگه بین‌النهرین تابع خدایان آنان نیز بودند زیرا وجود رودخانه‌های دجله و فرات در جنوب بین‌النهرین و کرخه و دز در استان خوزستان و فقدان هرگونه موانع طبیعی و وجود کانالهای قابل کشتیرانی در طول زمان سرتاسر این منطقه را بهم مرتبط می‌ساخته و سهولتی در رفت و آمد ایجاد می‌نموده، در نتیجه مراکز فرهنگی با یکدیگر کاملاً در تماس بوده و باعث ایجاد فرهنگی یکپارچه و پیدایش تمدن و تشکیلات حکومتی در بین‌النهرین و ایلام بود و همچنین شباهتهای متقابل فراوانی نیز بین عناصر فرهنگی جلگه خوزستان و جنوب بین‌النهرین بخصوص در دوران‌های قبل از تاریخ بچشم می‌خورد.

منطقه انشان یا انزان که شامل قسمتهای شمالی و شرقی خوزستان و نواحی مرکزی و غرب و جنوب فارس بوده در تکوین این تمدن سهم بسزایی داشته‌اند و شهر باستانی شوش که در محل تلاقی روخانه کرخه و دز در کنار رودخانه شاوور قرار داشته نیز مرکز تمدن ایلام شناخته شده است.

متاسفانه آثار باقیمانده از ایلامیها به زبانهای اکدی و سومری و بابلی تنظیم شده و غیر از

بخش وسیعی از مناطق غربی و جنوبی سرزمین امروزی ایران از اوایل هزاره سوم تا اواسط هزاره اول پ.م مقرر حکومت و امپراطوری ایلام بود. بر حسب تقسیمات جغرافیای سیاسی امروز کشور ایلام باستان شامل سرزمینهای خوزستان، فارس و بخشهایی از استان کرمان و لرستان و کردستان بوده و از دو قسمت جلگه‌ای و کوهستانی تشکیل شده است.

رودخانه‌های پر آبی چون کرخه و دز جلگه خوزستان را آبیاری می‌کرده و دامپروری و کشاورزی از دیرباز در آن سرزمین متداول بوده و در نتیجه برای پی‌ریزی یک تمدن بزرگ زمینه‌ی مساعدتری را داشته است.

قسمت کوهستانی یا (واراشی) نیز دارای جنگل‌های انبوه و دره‌های سرسبز بوده که محل مناسب و مساعدی جهت پرورش اسب و کشاورزی بشمار می‌آمده. مرکز این ناحیه شیماش نام داشته که در حوالی خرم آباد کنونی است و پادشاهان محلی ایلام در آنجا سلطنت می‌کردند.

ایلامیان از هزاره چهارم ق.م در شوش ساکن بودند. پادشاهی ایلامیان تا سال ۶۴۰ ق.م ادامه داشته تا اینکه با حمله آشور بانی پال قوم دولت ایلام جزئی از پادشاهی هخامنشی می‌شوند و برای همیشه از صفحه تاریخ محو می‌گردند.

کمبود مدارک مکتوب، باعث شده که ما شناخت بسیار محدودی از جغرافیای ایلام داشته باشیم بطوریکه حتی محل دقیق شهرهای یاد شده در متون باستانی را هم نمی‌توان با اطمینان تعیین نمود.

## "سنگ وزغ شیلهاک این شوشیناک"

(گزارش مقدماتی)

«آقای دکتر گنجوی از مرکز تحقیقات باستان-شناسی ایران در ۵ کیلومتری جنوب غربی چغازنبیل قطعه سنگی به ابعاد تقریبی ۵۰×۴۰×۳۰ سانتیمتر کشف نمودند که در بهترین وضعیت حفظ شده است. روی این سنگ با خط میخی منقوش می‌باشد.

این سنگ بشکل وزغ (قورباغه) تراشیده شده و منقش به زبان ایلامی است. شامل چهار ستون کم و بیش دوزنقه‌ای شکل که مربوط به ۴ قسمت از این کتیبه می‌شود. پادشاه بزرگ ایلام شیلهاک این شوشیناک (۱۱۳۶ - ۱۱۵۵ پ.م) در این کتیبه ابتداء به ذکر عناوین و القاب خود می‌پردازد و بعد توضیح می‌دهد که منظور گرامیداشت یکی از فتوحاتش در برابر آسوری‌ها دستور داده که این مطالب را روی سنگ منقش نمایند.

در ستون دوم تعداد فتوحات خود را بر می‌شمارد: ۸ شهر (که پایتخت‌های مشهور اکد و نیپور هم شامل آنهاست). این شهرها را به بخشها و خوزها تقسیم کرده است. سومین پاراگراف تعداد دشمنان کشته شده را نشان می‌دهد (۱۵۳۶) و حیواناتی که او از بین برده است. ۹۳۱۷ راس گوسفند ۲۵۱۰ راس احشام بزرگ (گاو و گوساله) ۱۱۴۲ راس الاغ که در عصر خودش نمایانگرگله بزرگ و قابل توجهی بوده است.

در انتهای متن لعنت‌ها و نفرین‌های الهی برای هر کسی که این سنگ نوشته را از بین ببرد یا آنرا به خارج منتقل کند درج شده است.

نوشته‌های شیلهاک این شوشیناک<sup>۱</sup> که مربوط به قرن ۱۲ ق.م است بقیه آثار باقیمانده نام کاخها و معابد و نام‌های تشریفاتی شاه است و اسناد تاریخی بسیار کم است. تعدادی هم صورتحسابهای مالی و اقتصادی در شوش به زبان ایلامی بدست آمده که مربوط به دوران ۶ ق.م (شاهنشاهی هخامنشی) است.

بر روی کتیبه‌ها و آجر نوشته‌های مکشوفه از چغازنبیل اسامی دو تن از خدایان متعدد ایلامی که از همه برتر بودند یکی هومبان<sup>۲</sup> و دیگری این شوشیناک نوشته نشده است و اسامی بقیه آنها نوشته شده است ولی اغلب فرمانروایان ایلامی در آثار بجا مانده از خود مکرراً از الهه گری ریشا<sup>۳</sup> نام برده‌اند.

در سال ۵۱-۱۳۵۰ اینجانب ضمن بررسی اتلال باستانی منطقه خوزستان در تپه پمپ در جنوب شرقی بنه شمعون واقع در ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی شوش و ۵ کیلومتری جنوب غربی چغازنبیل در منطقه کشت و صنعت ایران - کالیفرنیا (نقشه شماره ۱) سنگ نوشته‌ای را کشف نمودم. این سنگ نوشته، به شکل دوزنقه و با ابعاد ۵۰×۴۰×۳۰ سانتیمتر (به شکل وزغ) می‌باشد که نوشته‌هایی به خط میخی در تمامی سطوح آن وجود دارد و دارای یک فرورفتگی در قسمت میانی می‌باشد که نشانگر محل چرخش پاشنه در است (تصویر ۱).

در همان زمان قسمتی از این سنگ نوشته در مرحله اول توسط آقای پرفسور فرانسوا والا خوانده شد که ترجمه آن به قرار ذیل می‌باشد:

مزبور که می‌تواند یکی از قطعات مهم و عمده در سالن کتیبه‌های موزه معاصر باشد نه تنها بیانگر یک حرکت تاریخی در گذشته می‌باشد بلکه معرفت و شناخت ما را در زبان ایلامی که یکی از زبانهای کمتر شناخته شده در خاورمیانه قدیم می‌باشد غنی می‌سازد».

(متن اصلی و فرانسوی نامه پرفسور والا در تصویر ۳ دیده می‌شود).

بعد از گذشت سالیان متوالی سنگ نوشته مذکور جهت مطالعه‌ی دکتر ارفعی از انبار به تالار کتیبه‌های موزه‌ی ملی منتقل شد. ولی متأسفانه مطالب جدیدی به وسیله ایشان ارایه نگردید.

اینجانب امیدوارم که در آینده ایلام شناسان دیگری نیز با مطالعه این سنگ نوشته نکته‌های مهم و تاریک آن را بر همگان روشن سازند.

#### یادداشتها

1 - Shilhak In Shushinak

2 - Humban

3 - Giririsha

4 - Nappursha

5 - Inshushinak

6 - Mesopotamia

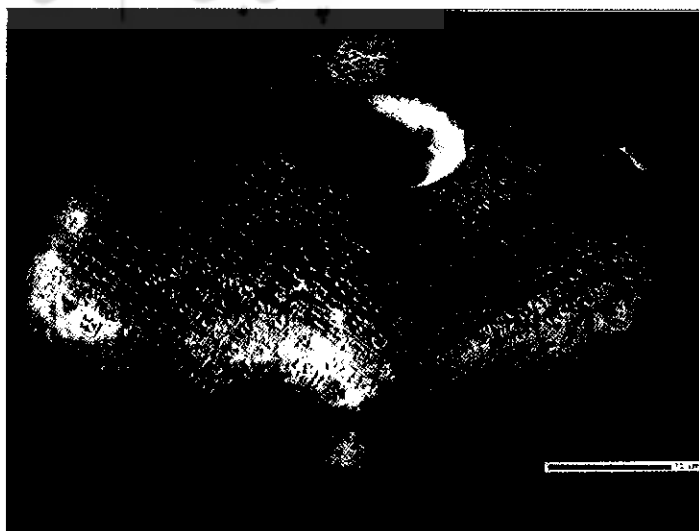
پادشاه این سند را تحت حمایت خدایان بزرگ معبد مجموع خدایان ایلام خصوصاً ناپیرشاً<sup>۱</sup> و این شوشیناک<sup>۲</sup> قرار می‌دهد. حتی سرگشایی عجولانه این کتیبه به وضوح سه مورد جالب توجه را در این اکتشاف نشان می‌دهد.

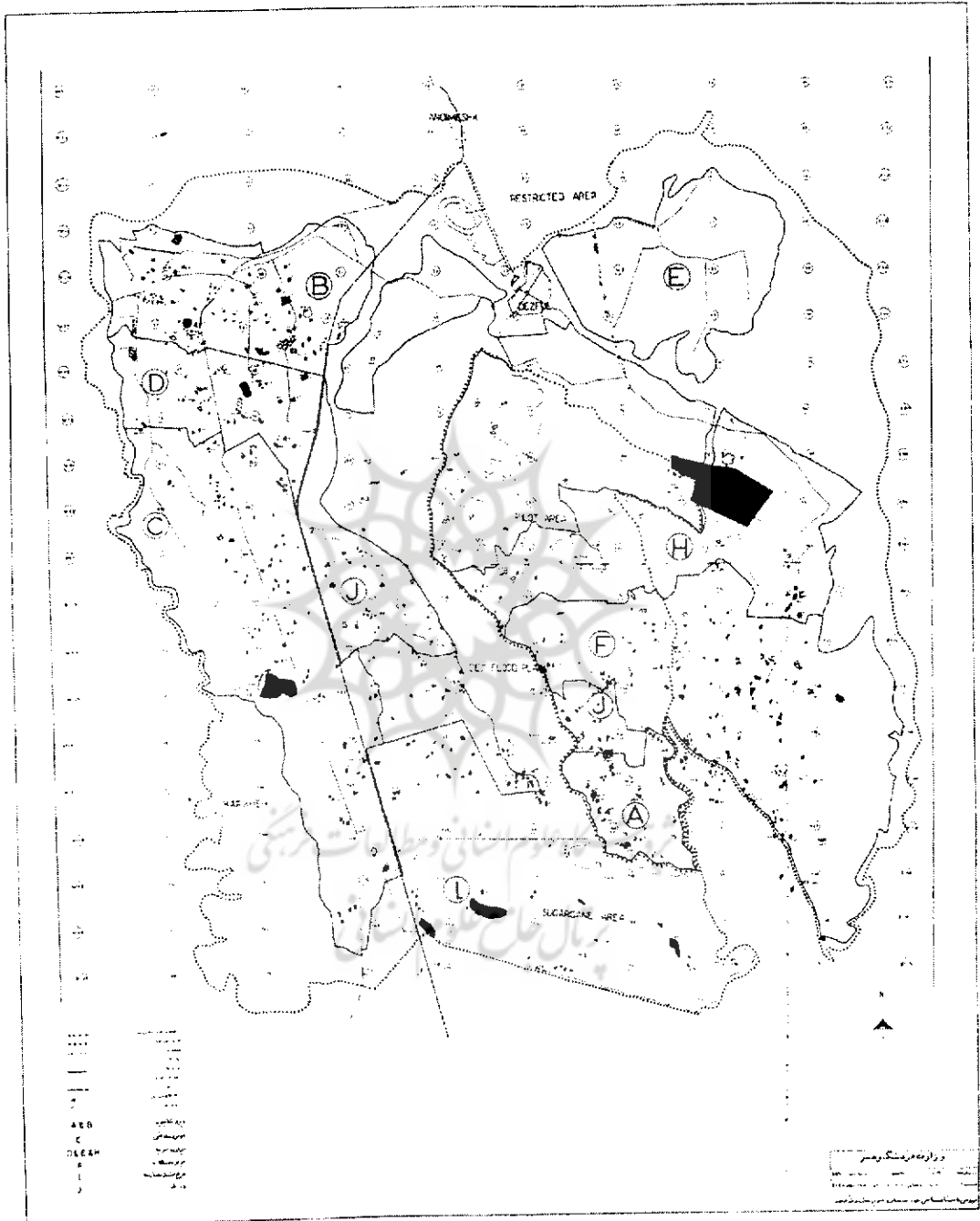
قبل از هر چیز، این سنگ نوشته اطلاعات قابل توجهی درباره یکی از مناطق ناشناس از پادشاهی ایلام در بین‌النهرین<sup>۳</sup> می‌دهد و نیز برای نخستین بار جزییات قابل ملاحظه‌ای مانند نام شهرهای تخت سلطه تعداد دشمنان کشته شده و غنایم جنگی بدست آمده در ایلام را در اختیار ما قرار می‌دهد. بعد در عین حال این متن اسناد کشف شده اخیر را که در وضعیت اسفناکی حفظ شده‌اند تکمیل می‌کند.

نهایتاً نکات قابل توجهی از نقطه نظر زبان شناسان تطبیقی در اختیار ما می‌گذارد. حدود ۲۰ واژه جدید، تعدادی نکات دستوری که هرگز تصدیق و شناخته نشده و اصطلاحات نادر در متون واضح و صریح و همچنین سنگ نوشته

تصویر ۱: سنگ نوشته‌ی ایلامی مکشوفه از

تپه پمپ





نقشه ۱: نقشه تهیه شده از مجتمع کشت و صنعت هفت تپه که تپه پمپ، محل کشف کتیبه در محدوده‌ی A نقشه قرار دارد

CRAPAUDINE DE SHILBAK-INSHUSHINAK

(Rapport préliminaire)

Le Dr GANDJAVI, du Centre Iranien de Recherches Archéologiques, a découvert, à 5 km au Sud-Est de Tchoga Zanbil, un galet d'environ 50 x 40 x 30 cm, en parfait état de conservation, recouvert d'une inscription cunéiforme.

Cette pierre, taillée en crapaudine, est gravée d'un texte rédigé en langue élamite, réparti en 4 colonnes plus ou moins trapézoïdales qui correspondent aux 4 parties de l'inscription.

Le grand roi élamite SHILBAK-INSHUSHINAK (1155-1136 av. J-C) commence par rappeler sa titulature puis explique qu'il a fait graver cette crapaudine pour célébrer une de ses victoires contre les Assyriens.

Dans la deuxième colonne, il énumère ses conquêtes : 8 villes (dont les célèbres capitales d'Agadé et de Nippur) qu'il organise en districts.

Le troisième paragraphe mentionne, entre autre, le nombre d'ennemis tués (1536) et les animaux qu'il a razzés : 9317 moutons, 2510 têtes de gros bétail (vaches et boeufs) et 1142 ânes, ce qui représente, pour l'époque, un troupeau considérable.

Le texte s'achève par les malédictions divines qui s'abattraient sur celui qui détruirait cette crapaudine ou qui l'emporterait à l'étranger. Le roi placa donc ce document sous la protection des grands dieux du panthéon élamite, en particulier de Napirisha, Kiririsha et d'Inshushinak.

Le déchiffrement même bâtif de cette inscription montre à l'évidence le triple intérêt de cette découverte.

Tout d'abord, cette crapaudine nous documente sur une des campagnes, inconnue jusqu'ici, du souverain élamite en Mésopotamie, nous fournissant même, pour la première fois, des détails intéressants tels que le nom des villes soumises, le nombre d'ennemis tués ou le butin rapporté en Elam.

Ensuite, ce texte vient heureusement compléter des documents découverts récemment mais dans un pitoyable état de conservation.

Enfin et surtout, il nous fournit des éléments considérables du point de vue philologique : une vingtaine de mots nouveaux, des tournures grammaticales jamais attestées et des expressions rares dans un contexte clair.

Ainsi, cette crapaudine, qui pourra être une des pièces maîtresses de la salle d'épigraphie du nouveau Musée, révèle non seulement un fait historique d'un passé encore obscur mais enrichit sérieusement nos connaissances de la langue élamite, une des moins bien connues du Proche Orient ancien.

François VALLAT